

Cărturarul Vasile Netea și Cazania Sfântului Mitropolit Varlaam

Dr. FLORIN BENGHEAN
Târgu-Mureș

Abstract

The Scholar Vasile Netea and the Saint Metropolitan Varlaam's Cazania

The life of the scholar Vasile Netea was entirely dedicated to study and intellectual work. Vasile Netea, our scholar from Mures Valley, was a spiritual man and made many references through his writing to religious literature. In Vasile Netea's concerns we can also find Romanian folklore and Romanian teachings. Vasile Netea, through his vast opera, presents the entire history of the Romanian people, analyzing all the epochs of our history and includes in his pages numerous eulogies brought to important personalities of the culture and history of the Romanian people. From everything the scholar wrote we can clearly distinguish Vasile Netea's patriotism. The publishing field of Vasile Netea is rich and varied. He was also an illustrious representative of Astra Society. He was also a great speaker with many conferences in his activity.

*Vasile Netea wrote about Varlaam the saint metropolitan of Moldavia and especially about his biggest achievement, the work entitled **The Homily (The Old Book of Religious Teachings - Cazania)**. Vasile Netea used to say that the most important Romanian literary monument of the first half of the XVIIth century and at the same time a cogent humanistic achievement was **The Romanian Book of Teachings - Cartea românească de învățătură**, printed at Iasi in 1643, which is Varlaam's Homily. This work was and it is very important. Through his long and multiple activity, the metropolitan Varlaam printed his name among the great hierarchs scholars from our past.*

Keywords: *Vasile Netea, Varlaam, metropolitan, saint, Moldavia, homily, scholar*

Viața cărturarului **Vasile Netea** a fost în întregime închinată studiului și muncii intelectuale. A avut un suflet pur, curat, plin de dragoste pentru cei din jurul său. A dat dovadă de dragoste de țară, militând tot timpul în interesul națiunii românești, făcând acest lucru mai ales prin ceea ce a scris. Și a scris mult și a avut un deosebit succes. A dat dovadă de dragoste față de

părinți. Și-a iubit părinții ca pe lumina ochilor săi, cum de altfel l-au iubit și părinții pe el. Și-a iubit satul și pe toți consătenii săi, și-a iubit familia mai mult ca orice. A avut foarte mulți prieteni, pretutindeni a fost înconjurat de prieteni. A știut să-și facă prieteni, prin comportamentul său, prin maniera sa de a fi, s-a impus ca un model de om, a știut să se facă respectat, respectându-i pe ceilalți, a iubit pe cei din jur, ca să fie la rândul său iubit de aceștia, ca să fie apreciat, a muncit serios pentru a se realiza pe plan intelectual și a făcut-o cu un deosebit succes. Referindu-ne retrospectiv la opera lui Vasile Netea, putem spune că acest cărturar a lăsat posterității o operă monumentală, o operă impresionantă, atât prin dimensiunile sale, cât și prin profunzimea temelor pe care le abordează.

Vasile Netea, cărturarul nostru de pe Valea Mureșului, a fost un om spiritual. A fost un cărturar apropiat de cele sfinte, apropiat de oamenii Bisericii, de marii ierarhi ai acesteia, s-a referit prin scrisul său la literatura religioasă, atribuindu-i acesteia rolul primordial în acțiunea de culturalizare a poporului român. Netea se apleacă cu pioșenie asupra marilor personalități din viața Bisericii Române, creatori de limbă și cultură românească și luptători pentru idealul național al românilor. În istoria culturii vechi românești, și anume în perioada ei de plămădire, au ostenit cu râvnă vrednică de pomenire un șir lung de clerici luminați, iubitori de țară, adevărați pionieri în vremuri de alegere a luminii de întuneric, ctitori de limbă, de cultură și de unitate românească. Numele lor a fost căutat cu pasiune și migală, a fost descifrat de cercetători pe frontispicii sau pe margini de manuscrise și de cărți și a intrat de mult în patrimoniul național. A-i aminti iar și iar, e ca o rugăciune senină de laudă și de mulțumire, ca o cântare Patriei, în care ei sunt refrenul ce revine în ritm de respirație în eternitate. Printre acești cercetători care se apleacă asupra activității Bisericii și a membrilor ei, se află la loc de cinste și Vasile Netea. Prin scrisul său, Netea scoate în evidență marile realizări ale Bisericii de-a lungul timpului.

În preocupările cărturarului Vasile Netea se regăsește și folclorul nostru românesc, ba mai mult Netea scrie destul de mult și extrem de elogios despre acest fenomen al folclorismului mureșean, evidențiind pe reprezentanții săi de seamă, de aici noi putând desprinde concluzia că între

Vasile Netea și satul românesc, folclorul românesc și tot ceea ce exprimă spirit și trăire românească, a existat o legătură care niciodată nu s-a redus la puțin, ci tot timpul a fost trainică, ceea ce denotă faptul că acest cărturar din Deda Mureșului, și el provenind din părinți țărani, a fost extrem de legat de pământul strămoșesc, românesc, de datinile, tradițiile, obiceiurile acestui neam care i-au încântat sufletul toată viața sa, un loc important ocupând în inima lui Vasile Netea, Valea Mureșului Superior, de unde s-a ridicat și a urcat pe piscurile societății românești, dar nici o clipă nu a uitat de unde a plecat, totdeauna și-a întors privirea cu dragoste în urmă, spre cei care i-au fost atât de dragi, părinții, prietenii, cunoscuții, rudele, el însuși fiind foarte bucuros că s-a născut român, creștin ortodox, pe aceste mirifice meleaguri mureșene care au primit binecuvântarea lui Dumnezeu, fiind ocrotite de-a lungul timpului.

Între preocupările de căpătâi ale lui Vasile Netea se numără și una de maximă importanță: învățământul românesc. Vasile Netea își dă seama din plin de importanța procesului de învățământ. De învățământ depinde viitorul țării. Învățătorii erau cei care aveau rolul principal în formarea oamenilor. De modul în care sunt formați acești oameni depinde felul în care ei vor acționa mai departe în societatea românească și implicit de acest lucru depinde și viitorul țării. În cadrul acestui proces de învățământ, Vasile Netea surprinde rolul pe care l-a avut și îl are *cartea* ca manifestare și mărturie permanentă a culturii și a unității naționale românești. Timp de secole, pentru toți călătorii care au străbătut pământul românesc, mărturia cea mai la îndemână - și totodată cea mai sigură - pentru a constata și înregistra romanitatea poporului român a fost limba sa vorbită, aceeași pe ambele versante ale Carpaților. Se desprinde cu certitudine o implicare profundă a cărturarului Vasile Netea în învățământul românesc, atât prin modul său de a activa (a îndeplinit onorantele funcții de învățător și profesor), cât și prin maniera de a scrie, referindu-se în scrisul său la toate marile realizări și marile personalități ale învățătorimii. Vasile Netea, prin tot ceea ce a făcut, conștientizând din plin misiunea sa și rolul pe care îl are dascălul în societate, a acționat cu toată puterea sa intelectuală în sprijinul ideii de culturalizare a poporului român.

Vasile Netea, prin vasta sa operă, vorbește despre întreaga istorie a poporului român, analizând toate epocile istoriei noastre, începând de la rolul pe care l-au jucat pe acest teritoriu strămoșii noștri dacii, continuând firul istoriei până în ziua în care a trăit, fiind tot timpul extrem de documentat și de pregătit, așa cum stă în firea unui adevărat cărturar și istoric. Vasile Netea, în formația sa de istoric, se ocupă de evenimentele majore ale istoriei noastre, în mod accentuat de cele mai importante, evocând și rolul pe care l-au jucat la momentul respectiv personalitățile vremii. Evocă revoluția de la 1848-1849, care prin rezultatele sale a scris o frumoasă pagină în istoria poporului român, croind acestui neam un drum extrem de luminos în perioada care a urmat. Istoricul din Deda Mureșului evocă și războiul de independență din 1877, unde poporul român, luptând până la sacrificiu, a obținut ceea ce de mult și-a dorit: independența de stat, fapt care a însemnat enorm în realizarea marelui ideal al românilor, fiind un pas mai mult decât hotărâtor în această privință. Netea, prin scrisul său, evocă Memorandumul, de asemenea prezintă și evenimentele primului război mondial, pentru ca toate acestea să ducă la realizarea Unirii celei Mari, a unirii tuturor românilor într-un singur stat liber și independent, eveniment care se regăsește foarte pe larg în opera cărturarului Vasile Netea, acesta prezentând cu de-amănuntul toate aspectele importante legate de Unirea cea Mare. Cărturarul Vasile Netea este unul dintre cei mai mari istorici ai unității naționale a poporului român.

Cărturarul Vasile Netea include în paginile sale numeroase elogii aduse personalităților importante ale culturii și ale istoriei poporului român. Evocă activitatea unor personalități care și-au adus o contribuție importantă la realizarea marilor momente fericite ale istoriei. De asemenea, vorbește în cuvinte elogioase și despre unele personalități pe care le-a cunoscut și cu care a avut relații de prietenie, evocă personalitatea unor oameni născuți ca și el pe Valea Mureșului, analizează, făcând precizări elogioase, scrisul acestor oameni. Panoplia de mari personalități ale vieții culturale, istorice și sociale, pe care Vasile Netea le elogiază în mod deosebit, este foarte vastă. Netea surprinde rolul important pe care aceste personalități l-au jucat în angrenajul vieții românești pe toate planurile și observăm că aceste persoane

sunt de primă mărime, au avut un rol hotărâtor la scrierea istoriei noastre, Vasile Netea acordând fiecăreia meritul care i se cuvine, scriind cuvinte extrem de frumoase la adresa tuturor, pe unii chiar cunoscându-i, fiind contemporani.

Din tot ceea ce a scris cărturarul Vasile Netea, se distinge clar patriotismul său, numărându-se printre cei care au militat și luptat pe toate căile pentru libertatea poporului român, pentru integritatea teritorială a României, din activitatea sa reiese clar dorința de liniște și pace care trebuie să domnească între toți românii. Vasile Netea se dovedește a fi un patriot desăvârșit, acest lucru rezultând mai ales din scrierile sale. Într-un mod original prezintă Vasile Netea ideea unității naționale, idee care este prezentă în fiecare moment al istoriei, tot timpul militându-se pentru realizarea acestui mare ideal al tuturor românilor de pretutindeni. Marea Unire - spune Vasile Netea - nu a fost rezultatul unei conjuncturi, după cum nu a fost opera unui singur partid politic, a unei singure clase sau pături sociale, ci a fost scopul întregii națiuni române: pentru acest ideal au acționat toate forțele poporului român. Deși scrise și rostite în împrejurări diferite, lucrările și studiile lui Netea sunt strâns legate între ele prin firul roșu care le străbate de la un capăt la altul: ideea originii comune a tuturor românilor locuitori în Țara Românească, Moldova și Transilvania, a continuității lor neîntrerupte. Această idee a fost timp de secole ideea fundamentală a tuturor cărturarilor și luptătorilor patrioți din toate țările românești, ea fiind mărturisită pretutindeni.

Se cuvine să mai amintim și faptul că sectorul publicistic al activității lui Vasile Netea este unul bogat și variat. Netea a întreprins și în acest domeniu o activitate titanică, scriind un număr impresionant de articole de revistă. Stilul său este unul propriu, original. Opera aceasta de publicist a lui Vasile Netea se întinde pe o perioadă de timp foarte îndelungată, începând din frageda tinerețe și mergând până în momentul în care firul vieții sale s-a întrerupt. În activitatea publicistică, Netea dă dovadă de clarviziune și precizie. Este foarte documentat de fiecare dată. Cărturarul Vasile Netea a cultivat, deasemenea, și interviul. Interviul, de al cărui farmec a fost captivat încă din adolescență Vasile Netea, constituie una din cele mai spontane și

mai directe și totodată una din cele mai utilizate forme de mărturisire publică a unui scriitor, de informare asupra existenței, activității și proiectelor sale.

Cărturarul Vasile Netea a fost și un ilustru reprezentant al Astei atât prin scrisul său, cât și prin ceea ce a întreprins și prin acțiunile la care a luat parte. Vasile Netea scria despre Astra că, fără aceasta, fără adunările ei generale, fără despărțămintele și fără cercurile ei culturale, fără publicațiile și fără bibliotecile ei, fără oamenii ei zdraveni, entuziaști, buni români și buni creștini și tot pe atât de străluciți cărturari și luptători naționali, greu ne-am putea îndeplini întregul progres cultural al neamului românesc din Transilvania, care, sub raportul educării și instruirii maselor populare, sta adeseori mai bine decât înșiși frații din țara liberă. Activitatea și rezultatele culturale ale Astei constituie cea mai frumoasă și cea mai trainică biruință a strădaniilor intelectualilor ardeleni de a ridica nivelul satelor noastre și a le îndrepta cu hotărâre și devotament pe căile culturii și ale civilizației. De fapt, Vasile Netea are studii întregi în care elogiază acțiunile Astei, al cărei membru marcant a fost și în cadrul căreia a desfășurat o intensă și prestigioasă activitate culturală.

Remarcând că opera cărturarului din Deda Mureșului, Vasile Netea, este de dimensiuni impresionante, dar în același timp și de o calitate și profunzime deosebite, afirmăm că Vasile Netea acoperă prin scrisul său domenii foarte importante ale culturii românești. Prin tot ceea ce a scris și prin conferințele pe care le-a susținut, Netea s-a dovedit a fi un scriitor foarte profund, dând dovadă de o seriozitate ireproșabilă de-a lungul întregii sale cariere. A susținut și foarte multe conferințe, remarcându-se ca un adevărat orator, lucru semnalat îndeosebi de cei care l-au ascultat. Netea a vorbit și a scris enorm. Se impune ca un adevărat cărturar al poporului român. Prin tot ceea ce a făcut, Vasile Netea a scris o pagină de aur, a însemnat și înseamnă pentru istoriografia românească un reper demn de urmat.

Mihai Eminescu, poetul nostru național, scria în 1882 un articol în prestigiosul ziar **Timpul**, în care spunea printre altele: „*Cărțile bisericesti tipărite în Ardeal, în Moldova, în Țara Românească opresc procesul de diversificare și de*

dialectizare a graiului viu; acesta primește prin cărți o normă unitară în rostire și în scriere, căci printr-un instinct fericit, traducătorii și scriitorii originali aleg ca model dialectul cel mai arhaic al românilor, cel rostit în Țara Românească și-n o parte a Ardealului, căci la cel mai vechi din toate se puteau reduce, ca la un prototip, dialectele ce încercau a se forma atunci."

Vasile Netea se referă prin scrisul său la personalitatea sfântului mitropolit Varlaam al Moldovei și mai ales la marea sa realizare, care este lucrarea intitulată **Cazania**.

Vasile Netea spunea: „*Cel mai de seamă monument literar românesc al primei jumătăți a secolului al XVII-lea și totodată o concludentă realizare umanistă avea să fie **Cartea românească de învățătură**, tipărită la Iași în anul 1643 (**Cazania lui Varlaam**).*"¹ Considerată de sprijinitorul său - voievodul Vasile Lupu al Moldovei, cu a cărei cheltuială enormă s-a tipărit - ca un *dar* în numele conștiinței de origine, pentru „*toată seminția românească*," **Cazania** a avut în cadrul acestei „*seminții*," așa cum s-a dorit chiar de la început - spune Netea - una din cele mai largi circulații. Apariția **Cazaniei** a fost socotită ca un adevărat eveniment literar și ca un monument al limbii române, dominată până atunci în biserică de limba slavonă, N. Iorga văzând în ea o scriere „*de cea mai mare însemnătate în ceea ce privește graiul românesc*" și remarcând totodată „*mlădierea unor perioade construite după slavona medievală, care și ea împrumutase țesătura de frază a vechii limbi grecești. În acest stil viu și plin de culoare - adăuga mai departe N. Iorga, elogiind calitățile de scriitor ale lui Varlaam - în care putea scrie doar unul care să-și fi petrecut o bună parte din viață numai între țărani sau între călugării ridicați din mijlocul lor, nu se mai făcuseră cărți bisericesti până atunci.*"²

În 1641 a fost dată în lucru, iar în 1643 a ieșit de sub teascurile tiparniței de la Trei Ierarhi prima carte românească din Moldova și - în același timp - una din cele mai de seamă din istoria vechii culturi românești. Este cunoscută **Cazanie** a lui Varlaam sau, cu titlul ei exact, **Carte românească de învățătură dumenecele preste an și la praznice**

¹ Vasile Netea, **Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român**, București, Editura Albatros, 1980, p. 62.

² *Ibidem*, p. 62-63.

împărătești și la svănți mari. Este o lucrare masivă, cu 506 file (1.012 pagini), ilustrată cu numeroase gravuri în lemn, reprezentând scene biblice, chipuri de sfinți, frontispicii, viniete, inițiale înflorate etc. Acestea au fost lucrate de meșterul gravor Ilia, care a ilustrat și unele din cărțile tipărite la Kiev și Lvov. Presupunem că el n-a lucrat singur, ci ajutat de unii călugări moldoveni (poate de la Neamț, Putna sau Dragomirna, unde exista o bogată tradiție miniaturistică). Toate aceste podoabe grafice și iconografice, cu mai multe caractere de litere, fac din **Cazanie** una dintre cele mai artistice opere tipărite din vechea cultură românească.

Cartea începea cu un **Cuvânt împreună cătră toată semenția românească**, adresat de Vasile Lupu la „toată semenția românească pretutinderea ca să afllă pravoslavnici într-această limbă.” Textul propriu-zis era foarte scurt. Din însăși foaia de titlu și din cuvântul domnitorului se desprinde limpede ideea de unitate națională, cartea fiind hărăzită tuturor românilor. Urma apoi un **Cuvânt cătră cetitoriu**, scris de „smeritul arbiepiscop Varlaam și mitropolitul de Țara Moldovei.” Arăta aici motivele care l-au determinat să scrie: „limba românească n-are carte pre limba sa,” cât și „lipsa dascărilor și a învățăturii.” În partea finală, preciza că „tipariul cu toate meșteșugurile câte trebuesc” au fost trimise de Petru Movilă, iar cheltuiala tipăririi a fost suportată de Vasile Lupu.³

Cazania are două părți. Partea întâi cuprinde 54 de cazanii la duminici, iar partea a doua cuprinde 21 de cazanii la sărbătorile împărătești și ale sfinților. Fiecare cazanie duminicală are patru părți: cuvântul introductiv la **Evangelie**, pericopa evanghelică a zilei, învățătura întâi și învățătura a doua. Această împărțire nu o întâlnim la cazaniile sărbătorilor și ale sfinților.

În **Cazania** de la 1643 sunt traduse și prelucrate - integral sau parțial - peste 20 de cuvântări ale lui Damaschin Studitul, cuprinzând peste 200 de pagini. Au fost prelucrate însă într-un mod original și numai anumite

³ Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, vol. 2, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 19.

cuvântări, înlăturându-se repetările inutile, incursiunile, amănunțele ne semnificative, afirmațiile neștiințifice și naive, simplificându-se simțitor retorismul exagerat din originalul neogrec. N-au fost urmate întru totul nici versiunile slavone, care au tradus integral și exact textul neogrecesc al lucrării lui Damaschin.⁴ În afară de această carte, Varlaam și ceilalți traducători s-au servit și de alte izvoare la alcătuirea Cazaniilor sale.

Cazania prezintă un interes deosebit din punct de vedere lingvistic. Ea are cea mai îngrijită formă de exprimare a limbii române în prima jumătate a secolului al XVII-lea, o limbă apropiată de cea populară, plastică, expresivă, curățită de multele slavonisme ale limbii literare românești din secolul al XVI-lea. De aceea, pe bună dreptate, spunea un cercetător că ea „deține în limba română un loc analog Bibliei lui Luther în cultura germană.”

Cercetători mai noi - spune Vasile Netea - atribuie **Cazaniei** lui Varlaam chiar și o anumită semnificație estetică, ea cuprinzând „primele pagini de proză artistică în limba română.” **Cazaniei** sale Varlaam i-a incorporat cele mai numeroase cuvinte și expresii populare aflate până atunci într-o scriere românească. Limpezimea graiului său, graiul prin care s-a pus baza lingvistică a „vechilor cazanii,” ca și minunatul veșmânt grafic în care a fost imprimată, bogat în sugestive ilustrații, au avut un rol determinant atât în lărga ei răspândire cât și în durata interesului manifestat pentru ea.⁵

În ceea ce privește circulația **Cazaniei lui Varlaam**, putem spune că prin conținutul ei, cât și prin frumusețea graiului întâlnit în predicile sale, **Cartea românească de învățătură** din 1643 a cunoscut cea mai largă răspândire între vechile tipărituri românești, a fost „cea mai citită carte din trecutul nostru” (Dan Simonescu), încât ea a contribuit nu numai la apărarea Ortodoxiei, ci și la întărirea conștiinței de unitate națională românească. Este interesant că ea s-a răspândit mai mult în Transilvania, Banat, Bihor și Maramureș, unde s-au găsit peste 350 de exemplare. **Cazania** era atât de prețuită aici, încât s-au născut și procese între sate sau între credincioși pentru stăpânirea ei. Astfel, în 1687 a avut loc un proces în părțile Orăștiei,

⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁵ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 63.

în fața „unui scaun protopopes;” în 1689 se judecau două sate din părțile Lăpușului înaintea mitropolitului de atunci al Ardealului, numit tot Varlaam; în 1738 un proces înaintea unui „sobor preoțesc,” altul în 1745, amândouă în părțile Făgărașului etc. Uneori, câte un exemplar din **Cazanie** făcea un drum lung prin toate ținuturile locuite de români, fiind o adevărată „carte călătore.” Pentru a ajunge în stăpânirea ei, credincioșii făceau jertfe materiale vrednice de luare aminte. Așa de pildă, credincioșii din satul Muntele Someșului Cald, la îndemnul preotului lor Ursan, au cumpărat un exemplar din **Cazanie** cu zece oi și opt miei. În alte părți se vindea cu 18-20 florini și chiar mai mult. În același secol, **Noul Testament** de la Alba Iulia se vindea cu 9-25 florini, iar **Biblia** de la București cu aproximativ 25 de florini.⁶ Ca să putem aprecia aceste prețuri, reținem că, potrivit hotărârilor Dietei Transilvaniei, din 1642, o pereche de boi costa între 12 și 30 florini, un miel între 0,30 și 0,42 florini, un cot de stofă englezească între 2,50 și 4,25 florini, iar ziua de muncă a unui zidar sau tâmplar se plătea cu 0,42 florini și mâncare.

Prețuirea de care se bucura **Cazania lui Varlaam** reiese și din aceea că a fost retipărită - cu adaosuri sau cu omisiuni - în mai multe rânduri, fie sub titlul slav de **Cazanie**, fie sub cel grecesc de **Chiriacodromion** (Alba Iulia, București, Râmnic, Buzău, Sibiu etc.; unele din acestea, dar și alte tipărituri, reproduc din podoabele Cazaniei din 1643). Se cunosc numeroase copii în manuscris făcute în Transilvania, fie după ediția de la 1643, fie după manuscrisele care circulau înainte de tipărire. Prin larga ei răspândire, **Cazania** lui Varlaam a unit în același cuget și în aceeași credință pe românii de pretutindeni, ca un neprețuit *dar* limbii românești.⁷

Prin îndelungata și multiplă sa activitate, sfântul mitropolit Varlaam și-a înscris numele în rândul marilor ierarhi cărturari din trecutul nostru. Și-a adus un aport prețios la tipărirea de cărți în limba română, a sprijinit cu hotărâre pe românii transilvăneni în lupta lor pentru apărarea Ortodoxiei, a stat în legătură cu Bisericile Ortodoxe de pretutindeni, a stăruit pe lângă

⁶ Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 22.

⁷ *Ibidem*, p. 23.

domnii țării pentru preoții săi, a avut un rol însemnat în pregătirea sinodului de la Iași și la împăcarea dintre Matei Basarab și Vasile Lupu.⁸ Teolog, bun patriot, conștient de unitatea românească, mitropolitul Varlaam a fost, mai presus de toate, unul din marii făuritori ai limbii românești literare, pregătind drumul marilor prozatori moldoveni de mai târziu.

⁸ *Ibidem*, p. 30.